

מחורבן לגאולה

שיחה לימי בין-המצרים ותשעה באב

הרב קובי דנה

בתמונה הכריכה: ירושלים הנכנית

עריכה: שמואל לעסרי

עיצוב ועימוד: סטודיו ירושלים

בהוצאת הישיבה הגבוהה עכו

בית מדרש "וולפסון"

דרך הארבעה 38, עכו

אם אשכחך ירושלים

"ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש", כך כותב השולחן ערוך בהלכות הנהגות הבוקר. בית המקדש וחסרונו אינם דבר צדדי בחיינו, חלק בסיסי מיראת שמים שלנו - יחד עם "מודה אני" ו"שוויתי ד' לנגדי תמיד" - הוא הצער על החורבן. אדם מישראל אינו אדם פרטי, כאשר האומה חסרה את המקדש הדבר משפיע על עומק יראת השמים ועבודת ה' של כל אחד ואחד מאתנו.

לפעמים מתוך שקיעה בהווה הקטן, האדם יכול לחשוב שגם לאחר החורבן החיים שלנו בסך־הכל בסדר; אנו לומדים תורה, מתפללים ומקיימים מצוות. וכך גם בחיים החומריים ניתן להמשיך ולשכלל. אבל באמת זהו מבט של קוטן. כל־כך הקטינה אותנו הגלות עד ששכחנו מי אנחנו, מה באמת חיינו, למה אנחנו ראויים ומה הם סדרי עבודת ה' האמתיים. בכל יום ויום - ובעיקר בימים אלה של אבל החורבן - אנחנו חוזרים אל המבט הגדול הזה, חוזרים להיזכר, עד כמה שענינו הטרוטות מסוגלות להשיג בדורות אלו, מהו עם ישראל בתפארתו ומהי המעלה הרוחנית המצופה מאתנו. ככל שהצורך הזה יצויר לנו יותר, נבין יותר את האבל וציפית הישועה, שהיא זאת שגם הולכת וכונה בתוכנו את המוכנות אל מצב החיים השלם, תגדל בנו יותר.

אבל או נחמה

אחת השאלות הגדולות בימי בין־המצרים היא היחס בין האבלות, הרגשת קושי ההעדר והחורבן ההווי, לעיסוק בציפיית הישועה, האור העתידי והנחמה.

למראית עין אנו מוצאים יחס כפול אל הימים הללו, מצד האבל ומצד הנחמה. מצד האבל, כבר מצום י"ז תמוז מתחילים "שלושת השבועות", בהפטרות השבת אנו קוראים את הפטרות הפורענות - "תלתא דפורענותא", ומתחילים בהם מנהגי אבלות ההולכים ומחמירים בהדרגה ככל שמתקרבים ליום החורבן עצמו. בראש־חודש אב ממעטין בשמחה, כפי שהמשנה אומרת במסכת ראש־השנה, ומתחילים "תשעת הימים". בשבוע שחל בו הצום, מושג שנמצא ומתייחס אך ורק לתשעה באב, מוסיפים עוד הרחקות, עד שיא האבל - תשעה באב עצמו, בו מעבר לצום וחמש האיסורים, חלים בו הנהגות אבל החלים על בן משפחה שמת אחד מקרוביו.

חורבן בית המקדש מבטא את שיא ההעדר. כשבית המקדש נחרב, לא מדובר רק בבית עצמו אלא בכל המעמד הרוחני של עם ישראל, כשבית המקדש נחרב הכל התפרק והתמוטט ואנו נמצאים בהעדר עצום. אם אין בית מקדש, אין לב. עד כדי כך שלאחר החורבן היו בעם ישראל שאמרו וכצדק, שאי אפשר להמשיך את החיים בכלל.

אולם על כל ביטויי האבל ישנו צד הנחמה. כבר בשבת אחרי תשעה באב, אנו קוראים את הפטרת "נחמו", ולאחריה במשך שש שבתות אנו קוראים הפטרות נחמה, שבתות הנקראות גם "שבע דנחמתא". וכבר בתשעה באב עצמו אנחנו מוסיפים "נחם" בתפילת שמונה עשרה. ונשאלת השאלה: איזו נחמה יש בשיא האבל? השאלה מתעצמת כשקוראים את דברי הפוסקים ביחס לאמירת "נחם" בתפילות תשעה באב. הרא"ש שואל:

כל ימי תמתי למה נהגו שאין אומרים נחם אלא בתפילת המנחה כיוון דקאמר יחיד בתשעה באב צריך להזכיר מאין המאורע מסתמא בכל התפילות קאמר ערבית ושחרית ומנחה כמו ראש חודש פורים ותענית.

בכל אחד ממועדי השנה מזכירים בתפילת שמונה־עשר "מעין המאורע" תוספת המבטאת את מהות היום. בחנוכה ופורים מוסיפים "עלי־הניסים",

והדרך להבין את מהות הזמן היא באמצעות ההוספה, על הניסים - זה הנס שה' עשה לנו. בתענית מוסיפים את תפילת "עננו" בברכת שמע קולנו. תוספות אלו אומרות את עצם עניין היום, מהות הצרה והסדר האלוקי הפועל את הישועה על סדריה, דרגותיה וענייניה השונים. על פי זה, שואל הרא"ש, היה מתבקש שאת נחם יגידו לא רק בתפילת מנחה אלא בכל התפילות של תשעה באב, כבכל מועד כשההוספה מציינת את "מעין המאורע" הוא עניינו של היום. אם קודם שאלנו איך שיא האבל יסתדר עם שיא הנחמה, כאן השאלה מתעצמת; השאלה היא לא רק איך הם מסתדרים יחד, אלא יוצא על פי תמיחת הרא"ש, הבנת עצם עניינו של צום תשעה באב שעל פניו הוא כולו אבל וחורבן, מתבטאת באמירת "נחם".

נחם השם אלוקינו

הבית יוסף² מביא שזמן אמירת "נחם" בתפילות תשעה באב, שנוי במחלוקת כבר בתקופת הגאונים:

בפרק בתרא דתעניות ורבינו ירוחם כתב שכדברי הרא"ש עיקר והכליבו כתב סתם שבכל תפילות תשעה באב אומרים אותו אבל הרוקח כתב אין מתפללין נחם בברכת ירושלים אלא במנחת תשעה באב. הרב דוד אבודרהם כתב שהוא מחלוקת בין רב עמרם ורבינו סעדיה ושפשט המנהג כדברי רבינו סעדיה שאינו אומר אותו אלא במנחה

רב עמרם גאון, כמו גם רבינו ירוחם והכליבו, אומרים כסברת הרא"ש שיש להגיד את "נחם" בכל התפילות. אולם רבינו סעדיה, כמו גם הרוקח, סוברים שיש לאומרה רק בתפילת המנחה, וכך רווח המנהג, אם כי יש אצל הספרדים הנוהגים לאומרו בכל התפילות. כדי להבין את שיטת הסוברים שאת תפילת "נחם" יש לציין רק בתפילת מנחה, בייחוד לאור תמיחת הרא"ש, מביא הבית יוסף טעם:

² טור או"ח סי' תקנ"ז

ונראה לי שטעם רבינו סעדיה משום דלעת ערב הציתו בו אש. הלכך באותה שעה מזכירין שפלות ירושלים ואביליה ומתפללין על תנחומיה.

שריפת בית המקדש הייתה בפועל לעת ערב - זמן המנחה, של יום תשעה באב. זאת הסיבה, אומר הבית יוסף, שרבינו סעדיה וסיעתו סוברים שזה הזמן המתאים לאמירת נחם בתפילה. לכאורה מאותה סיבה בדיוק מתבקשת התוצאה ההפוכה: הרי שריפת הבית היא רגע השיא של החורבן, אם כן דווקא בזמן זה יש להימנע מנחמה!

חמשה שלבים של גלות

על מנת להבין את משמעות תפילת "נחם" בתשעה באב, את היחס בין נחמה לחורבן וכיצד הדבר נוגע לעבודתנו בימים אלו, נעסוק בהבנת מהות עצם חורבן ביהמ"ק. הגר"א בליקוטיו בסוף סיפרא דצניעותא³ אומר כך:

מעת שחרב הבית יצאה רוחנו עטרת ראשנו ונשארנו רק אנחנו הוא הגוף שלה, בלא נפש.

ויציאה לח"ל הוא הקבר ורימה מסוכבת עלינו ואין בידינו להציל הן העובדי כוכבים האוכלים בשרינו.

ומ"מ היו חבורות וישיבות גדולות עד שנרקב הבשר והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור.

ומ"מ היו עדיין העצמות קיימות שהן הת"ח שבישראל מעמידי הגוף עד שנרקבו העצמות ולא נשאר אלא תרווד רקב מאתנו ונעשה עפר שחה לעפר נפשינו.

ואנחנו מקוין עתה לתחת המתים התנערי מעפר קומי כו' ויערה רוח ממרום עלינו.

הגר"א ממשיל את עם ישראל לגוף ומתאר על פיו את תהליך הדרדור של הגלות בחמשה שלבים. השלב הראשון הוא חורבן בית המקדש. אם עם

³ ספרא דצניעותא הוא ספר בנסתר, אולם הגר"א כאן מדבר במושגים שאנחנו יכולים להבין. וזה מפורסם ומובא במספר מקומות נגלים וכן הרב צבי יהודה מביא אותו.

ישראל הוא גוף גדול וחי, בית המקדש הוא הנשמה והרוח שלנו. עיקר בית המקדש הוא השראת השכינה שבתוכו. וכשנחרב הבית נסתלקה השכינה ונותרנו כגוף בלי נשמה ובלי נפש. שלב שני, לא רק שבית המקדש נחרב, אלא גלינו ויצאנו לחוץ-לארץ. כעת לא רק שנותרנו ללא רוח חיים, אלא כביכול נקברנו - כשהקבר הוא חוצה לארץ. ורימה מסוככת עלינו ואין בידינו להציל מהעכו"ם האוכלים את בשרינו, זהו השלב שלישי. לא רק שאנו נטולי רוח ונקברנו, הרימה מתחילה לאבד את הגוף עצמו. הרימה מסמלת את העובדי-כוכבים שאיננו מצליחים לגבור עליהם. אם היינו מצליחים - היינו צריכים, אבל אנחנו לא מצליחים, מה שמוכיח שהדבר לא מסור בידינו, יש כאן תהליך אלוקי שנקבע. השלב הרביעי. גם כשאנו בחוץ-לארץ ישנם עדיין מרכזי תורה גדולים כסורא ונהרדעא, כמו גם תפקידו הציבורי של ריש גלותא^ד. בהמשך הדורות אנו מוצאים עוד תקופות משמעותיות כתור זהב, בו היו גדולי תורה שהשפיעו על מהלך הדורות, וכך גם רוב עם ישראל עדיין מרוכז. אולם גם זה לא מחזיק מעמד והמרכזים הללו מתפזרים - הבשר נרקב. בשלב הזה שיעור הקומה שלו עדיין בנוי, העצמות - תלמידי החכמים שבישראל - עדיין קיימות. עד שבשלב היותר גרוע, הוא השלב החמישי, העצמות עצמן נרקבות ונשאר רק תרווד - אפר. ומשם, מעומק החורבן והגלות, אנו מצפים רק לתחיית המתים המתוארת בחזון יחזקאל היא הגאולה השלמה.

הוספה חשובה לדברי הגר"א כותב הרמ"ד וואלי^ה:

ועניין אמרם ז"ל: שלעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי, ז"ס הבלא דגרמי שעומד תמיד בקברו של אדם אצל עצמותיו עד זמן התחייה... עד עת הבנין הגמור, שתחזור ירושלים של מעלה לשרות בירושלים של מטה... כדרך שתחזור הנשמה הקדושה בתוך גופו של אדם כעת תחיית המתים.

^ד "לא יסור שְׁבֵט מִיְהוּדָה - אלו ראשי גלויות שבבבל"; סנהדרין ה, א.

^ה רמ"ד וואלי ליקוטים א עמ' שנו

לאחר שהאדם נפטר, נשאר ממנו עצם הלז ועליה שורה חיות מצומצמת גם בזמן המוות, הבלא דגרמי, וממנה מתחילה תחיית המתים. עצם הלז אצל ישראל, בהמשך למשל שראינו בדברי הגר"א, היא הכותל המערבי ממנו לא זזה שכינה. דבר דומה אומר גם רבי יצחק אייזיק חבר שהיה מתלמידי תלמידי הגר"א והיה אחד מגדולי המקובלים בדורו.

מציאות האויבים שמסתובבים בהר הבית, הם כאותם השועלים שרבי עקיבא ראה היוצאים מקודש הקודשים¹, והם גם הרימה שמתוארת כאן. אדם לא ילך לבית הקברות וישתמש בתרסיס נגד רימה, זה חלק מהסדר. אנחנו מחכים מתי יבוא התיקון, ומתוך עצם הלז הכל יקום מחדש לתחיה. ודאי אנו מחויבים למחות ולהתנגד לביזוי הקודש, להילחם כנגדו ולמנעו. מזעזע לראות מה נעשה בהר בית ה'. אבל באותה נקודה שאחרי מאמצינו לא עלה הדבר בידינו אנו מבינים שיש כאן חשבון אלוקי שמהווה גם חלק מהתיקון.

חיים ללא חיים

את דברי הגר"א מתרגם הרב מבחינת מושגי החיים בעקבי־הצאן:

כל זמן שאין החפץ העז והטהור של האידיאלים האלהיים, והוצאתם אל הפועל במהלך היסטורי חי, קים ומתמיד, מתגלה באומה. השכינה היא בגלות, וכח החיים, המתגלה על פני הככר של עבודת ד', הוא כח חלש ורפה, הנערך כח החיים של רקב עצמות גבור ענקי, מול כח חיים שלו החי ופועל. אין הכח יכול אז לחולל לא יראת הכבוד, נשא ומרומם בהכרה עצמית פנימית, ולא אהבה חיה עזה ומלכבת, המתגברת כפרץ מים רבים, וכרשפי אש שלהבת יה.

יש לדייק את הדברים ולראות את ההקבלה בין דברי הרב לדברי הגר"א. הרב מתאר בצורה ציורית משל מדויק מאוד. כל עבודת השם שלנו עכשיו היא כח חלש ורפה וערכה הוא כרקב עצמות. היחס בין החיים שלנו בארץ

¹ מכות כד, ב

¹ מאמר דעת אלוקים, עמ' קלח

לבין החיים בחוץ־לארץ הוא כמו היחס בין אדם ענק מלא כוחות, פועל, בונה ועושה, לרקב עצמות. העצמות מעידות שהיה כאן קודם אדם חי, אבל כרגע אין שום הבעת חיים. היחס הוא בין חיים עצומים של הארת נשמה שזה מצבנו המתוקן בארץ־ישראל, לבין איזה צל של צלו של חיים, שיכולים להגלות גם במציאות החשוכה של הגלות בחוץ־לארץ.

גזירה שהציבור עומד בה

עד היכן נוגע לנפשנו עצם החורבן אנו לומדים מדברי הגמרא במסכת בבא בתרא¹⁷:

ת"ר כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין נטפל להן ר' יהושע אמר להן בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח ועכשיו בטל נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל אמר להם א"כ לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות אפשר בפירות פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים אפשר בפירות אחרים מים לא נשתה שכבר בטל ניסוך המים שתקו אמר להן בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה דכתיב (מלאכי ג, ט) בְּמֵאֲרָה אֲתֶם נֹאֲרִים וְאֲתִי אֲתֶם קֹבְעִים הַגּוֹי כְּלוֹ, אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט וכמה אמר רב יוסף אמה על אמה אמר רב חסדא כנגד הפתח עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט מאי היא אמר רב פפא כסא דהרסנא עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט...

בדרך כלל כשמובאת מחלוקת כגמרא, כל אחת מהשיטות מהווה נפקא מינה להלכה בחשבון הכולל. לכאורה בסוגית החורבן היה ניתן להביא רק את המסקנה ההלכתית, איך מסיידים את הבית, איך עושים סעודה וכדומה,

¹⁷ בבא בתרא ס, ב

מדוע הגמרא מביאה באריכות את כל סיפור הדברים בין רבי יהושע לפרושים?

נראה שהגמרא באה ללמד אותנו שבאמת בניית היחס הפנימי שלנו לחורבן צריכה לכלול שני כוחות, ורק על ידי שניהם יחד תצמח האמת המדויקת. מה שסברו אותם פרושים הוא נכון; כאשר בית המקדש חרב - החיים לא שווים מאומה. איבדנו את הלב, איבדנו את החיים. בזמנים האלה אנחנו כמו צל של עצמנו. לכן אומר רבי יהושע לפרושים מצד האמת היה ראוי שגם לחם ומים לא נאכל ונשתה. חיים בלא בית המקדש אינם חיים כלל. אבל על גבי הכאב העמוק - שחייב להיות קיים בנו ובלעדיו אין אנו מכירים את עומק החורבן - באה אמירה ממבט עוד יותר מעמיק של רבי יהושע. רבי יהושע אומר "אין גוזרים גזירה על ציבור אלא אם כן יכול לעמוד בה". האם כוונת רבי יהושע שהיה ראוי בפועל, לו היינו יכולים, לא לשתות אפילו מים ולא לאכול אפילו לחם? הפירוש הפשוט של מצב כזה הוא התאבדות לאומית קולקטיבית, וודאי שלא לזה כיוון. ההסבר טמון בהכנת הפסוק ממנו לומדים שאין גוזרים גזירה על ציבור. "בְּמִאֲרָה אַתֶּם נִאָרִים וְאֵתִי אַתֶּם קִבְּעִים הַגּוֹי פְּלוֹ", אומר רבי יהושע, "הַגּוֹי פְּלוֹ" - רק אם כל עם ישראל מקבל את הגזירה אפשר לגזור, ואם לא - לא. כלל ישראל הוא המדד להופעת תורה שבעל פה וגזרותיה בעולם. בדברי רבי יהושע מתגלה מבט עמוק שמסרב לקבל את הייאוש מהחיים. רוח האומה כואבת את הכאב של החורבן עד מאוד אבל יודעת גם דבר נוסף, שבאמת בעם ישראל עצמו ובהמשכת חייו גנוז כל הזרע ממנו העולם ילך ויצמח. החוש בריא של עם ישראל יודע שהדרך לתיקון היא להמשיך ללמוד תורה בכל שאר השנה, להקים את הדורות הבאים לקיים את החיים הלאה, אפילו שעכשיו אנחנו רק בצל של החיים, כיוון שמכאן, מהזרעים האלה, יופיעו החיים האמתיים. כל המדרגות הגדולות יצמחו מתוך מה שעכשיו החיים שלנו ילכו ויתפתחו, תלך ותופיע הגאולה העתידה, יבנה בית המקדש השלישי וישוב ישראל לאדמתו ולמלכותו.

תשעה באב - העמידה אל נוכח החורבן

במשך כל השנה אנו פועלים כדברי רבי יהושע. אנו כואבים את החורבן, ומעלים את ירושלים על ראש שמחתנו ובמרכז יראת-השמים שלנו, ויחד עם זאת ממשיכים את החיים כדי לכנות את העתיד. כתשעה באב איננו נוהגים כך, אנו באמת לא אוכלים בשר ויין, לא מים ולא לחם, לא עוסקים בהמשכת החיים, לא בתורה ולא בשלום, הכל עוצר ומתרכז בחורבן.

לכאורה היינו מצפים שהחכמים בזמן החורבן יבררו בירור רוחני מעמיק בשל מה נחרב בית המקדש ויתנו מענה פרטני של תיקון לכל אחד מהדברים: בית המקדש נחרב בגלל שלא למדו תורה? נתקן יום לימוד תורה. "ירחי כלה". כל העסקים סגורים, כולם מתכנסים בבתי המדרש, אין יהודי אחד שלא לומד תורה. בית המדרש נחרב בשל שנאת חינם? נתקן יום מעשים טובים. יום של עזרה לזולת ואמירת שלום לכל מי שפוגשים ברחוב.

אולם חז"ל תקנו להיפך: בתשעה באב לא לומדים תורה ולא אומרים שלום איש לרעהו. חז"ל אומרים בכך אמירה משמעותית מאוד, הן ביחס למציאות והן ביחס לתיקון. הסבה לתקנות אלו היא כי אנחנו מבינים שהתורה שאצלנו כעת בזמן החורבן אינה תורה באמת, כל מה שאנחנו לומדים הוא רק צל של התורה. והשלום והחיבור בין אדם לרעהו, אינם החיבור והאהבה האמתיים להם אנו מצפים. מאז סילוק השראת שכינה לא מאירה בנו הנשמה האחת שמהווה אותנו לדבר אחד, השלום שחי אצלנו כעת הוא רק כנימוס חיצוני לגבי מה שראוי להיות.

במשך כל השנה אנחנו ממשיכים את החיים. כתשעה באב אנחנו אומרים את האמת. אנחנו לא רק צומחים לקראת המציאות החדשה שהולכת ונרקמת, אלא רואים איפה החיים באמת. אנחנו עומדים בענווה, מבינים את עומק ההרס, מבינים שאנחנו רחוקים מאוד מהמקום בו אנחנו צריכים להיות ומבינים שמצד האמת אין לנו לא תורה ולא שלום.

לאור ההבנה של עומק החורבן, שכל מציאות החיים שלנו חסרה ותלושה, מה שייכת בכלל נחמה? מדוע אנו אומרים "נחם" בתפילות תשעה באב?

הסתר פנים - ההשגחה היותר עמוקה

הכיסוי הסתר פנים עלול להצטייר אצלנו כחוסר השגחה. כביכול יש זמנים שהקב"ה מאיר את פניו, משגיח, מגדל ומפתח אותנו למדרגות הבאות, ויש זמנים של הסתר פנים בהם הקב"ה מסלק את מבטו מאתנו, לא משגיח עלינו, המהלך האלוקי לא פועל בתוכנו ואנחנו מופקרים. הרמח"ל מאיר בזה את עינינו ומגלה לנו כלל גדול בדרכי ההשגחה האלוקית:

ואמנם, יש לך לדעת הקדמה גדולה והיא: שבאמת אין הקב"ה מואס יגיע כפיו לעולם ח"ו, ואינו עוזב ומניח את העולם; אלא בשעה שנראה כאילו העולם עוזב ממנו, הענין הוא שאדרכה, הרי הוא מחדש טובה לעולמו, ונפלאותיו ומחשבותיו תמיד כל היום רק לתיקונו של עולם, לא לקלקולו; אלא שהוא מסתיר עצמו הסתר גדול מאוד ואז נמצא העולם כמו עוזב, ובני האדם סובלים עונשי חטאותיהם.

אין דבר כזה שהקב"ה עוזב את העולם. אם ישנה מציאות בה נראה כאילו הקב"ה לא משגיח בעולם, אדרכה, דווקא אז ישנה ההשגחה הכי עמוקה. ישנו אור יותר גדול ממה שהעולם כרגע יכול לספוג. וההנהגה האלוקית חושפת צד פנימי נשמת. אחרי שהתהליך יגמר, יצא אור גדול כך שהכל יתחדש בפנים חדשות. בעומק העולם הולך ונתקן.

הקב"ה מגלגל גלגלים

הרמח"ל מביא דוגמא:

וכך אמרו רז"ל על יעקב אבינו ע"ה: ויאמר ישׁרָאֵל לְמָה הִרְעַתָּם לִי (בראשית מג, ו), ריש לקיש בשם רבי חמא בר חנינא: מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא כאן (ג"א, כ) אמר הקב"ה אני עוסק

^ט דעת תבונות סי' קמו

להמליך בנו במצרים, והוא אומר לְמָה הֲרַעַתֶם לִי, הדא דהוא אמר לְמָה
תאמר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתַּרְהָ דְרַכִּי מֵה' (ישעיה מ, כז), והיינו כי כל
זמן שהיה יעקב אבינו בצער של פרישת יוסף ממנו, הקב"ה לא היה אלא
מגלגל גלגולים להמליך יוסף ולהחיות את יעקב בשלווה, אלא מתוך
שעצה עמוקה היתה, היה הצער עובר על יעקב.

לאחר שהרעב מתחזק בארץ כנען, יורדים הבנים למצרים להביא אוכל. הם
מגיעים למצרים, נחשדים כמרגלים ומובאים ליוסף שמתפקד כשליט
מצרים, ומספרים לו בין היתר על האח הקטן שנשאר עם אביו בבית. אתם
לא חוזרים לכאן, אומר להם יוסף, ללא בנימין אחיכם הקטן והוא משאיר
אצלו את שמעון כערוכה. הבנים חוזרים ומספרים ליעקב, ואחרי זמן־מה
כשהאוכל אוזל, הם מבקשים לרדת שוב למצרים עם בנימין. יעקב אומר,
"לְמָה הֲרַעַתֶם לִי". למה עשיתם את זה? למה אמרתם את כל שאמרתם?
אתם חייבים לגלות כל דבר? קורה דבר שלילי, אומר יעקב, והוא קורה
בגללכם.

הוא אומרם כאן על יעקב דבר מיוחד: מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של
בטלה, אלא כאן. יש כאן ביטוי מבהיל, הרי לא מדובר אם יעקב חטא או לא,
אלא שמעולם לא יצא מפיו של יעקב משפט שלא היה אמתי, עמוק ושהשיג
את עצם העניין. פעם אחת זה קרה, כאן.

אומר המדרש, אמר הקב"ה אני עוסק להמליך את יוסף במצרים. כל
ההיסטוריה נכתבת ברגעים האלו. יוסף יורד למצרים ונעשה בה מלך,
בעקבות הרעב יורדים כל משפחת יעקב למצרים, נמצאים בה מאתיים ועשר
שנים כעובר בימי בהמה כדי לצאת ממנה בתום תהליך ההיווצרות כאומה.
התגלות השכינה בביטויה המלא של "אני ולא מלאך", ונשמתו של עם
ישראל עצמה. ישנה עצה עמוקה שאפילו יעקב אבינו לא מבין בשלב הזה
מה באמת קורה מעבר לקלעים. כל הזמן שיעקב בצער עצום והוא ממאן
להנחם על בנו יוסף, הקב"ה לא היה אלא מגלגל גלגולים להמליך את יוסף
ולהחיות.

אין זה מקרה פרטי, אומר הרמח"ל, אלא כלל:

וזה בנה אב, שלכל עילוי שרוצה הקב"ה לתת לאדם או לעולם, הנה כל זמן הזדמן הטוב - אינו מזדמן אלא מתוך עומק עצה נסתרה, ועל כן יקרה לו קודם צער, והרי זה כענין שארז"ל (ברכות ה, א) שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין.

סוג אחד של התקדמות הוא התקדמות הדרגתית, כל יום אדם לומד עוד פרק במסילת ישרים, עוד דף בגמרא ועוד סימן בשולחן ערוך, הוא מתקדם התקדמות הדרגאית. כשישנה מהפכה למדרגה חדשה של חיים, זה מופיע בצורה מוסתרת שהיא למעלה ממדרגתנו והבנתו; מציאות של הסתר פנים היא גילוי יותר עליון ורדיקאלי מההנהגה של הדרגה.

הולכין ומעלין בקודש

המהר"ל בנצחיישראל מבאר את הקשר בין החורבן שהוא שיא ההעדר והצער, לכין הנחמה, בה החיים חוזרים למסלולם ומתגלה דרכם ובהם עומק חדש:

ועוד כי לא היה ראוי שיהיה מן השם יתברך הטוב האמיתי חורבן הבית הקדוש ויהיה הוא יתברך סיבה להפסד שהוא חורבן הבית הקדוש, כי אין דבר זה מתייחס אל השם יתברך אם לא (=אלא אם כן) היה דבר זה שיעלה הכל אל הוויה יותר עליונה.

כיוון שהקב"ה הוא סיבת המציאות, ההוויה והישות השלמים, אם הקב"ה עושה חורבן, אין זה אומר אלא שהסתירה הזאת באה להביא למשהו יותר גדול, להעלות ולרומם את המציאות למקום גבוה יותר. "סותר על מנת לכנות" משהו הרבה יותר גדול.

ביאור דבריו הוא כזה: בית המקדש הראשון היה צריך להבנות לכתחילה אחרי שמשה רבינו הוא זה שהיה מכניס את עם ישראל לארץ ודוד המלך -

אם כי ההנהגה השלמה כוללת גם את ההדרגה, בדרך של קמעא קמעא, כמבואר בדברי הרמח"ל בכמה מקומות, ובאגרות הראי"ה אגרת תשנ"ג.

מלך ישראל – הוא זה שהיה בונה את בית מקדש. במציאות כזאת לא הייתה נצרכת גלות או חורבן, החיים היו שלמים. כניסת ישראל לארץ על ידי משה היא כניסה במדרגת חיים אחרת, כיוון שמשה רבינו שייך למדת הנצח, כל ההארות, הן של בית המקדש הראשון והן של הבית השני, כלולות בו^א.

אולם לא זכינו לכך ונכנסנו אל הארץ במדרגה חלקית; נבואה ומלכות היו בבית ראשון, אבל תורה שבעל פה לא התפתחה במידה הראויה להחזיק את החיים הלאומיים. בגלל חסרון התורה, חלחלו לתוכנו חסרונות כאלה מתוך הגויים שמוטטו את היכולת שלנו לחיים לאומיים, והבית נחרב. בית המקדש השני בא בדיוק להשלים את חיסרון התורה הזה של הבית הראשון, ואכן שיא פריחת תורה שבעל פה הוא תוצאה של בית המקדש השני, אולם מאידך, כמעט ואין נבואה וכמעט שאין מלכות. בית המקדש השלישי הוא זה שיחבר וישלים בין שתי המדרגות הללו. בית המקדש בונה בתוכנו מדרגה שלמה.

כרוכד הפשוט חורבן הבית מגיע בשל התמוטטות רוחנית וחטאים של האומה, זה מבט שהמהר"ל סוקר בתחילת נצח ישראל^ב. אך במעמקים סיבת החורבן היא לא רק בשל כישלון וחטאים, אלא היא חושפת ומבטאת שהמדרגה העכשווית התמצתה. כמו גיל התבגרות אצל נער, עד עכשיו הכל היה בסדר, אבל כרגע צריך להופיע משהו יותר גדול, שכדי לבנות את אותו גודל עמוק ומשמעותי, יש לנפץ את המושגים הקיימים. החורבן בעומק הוא הבקשה אל הדבר העתידי והגדול, אֵלֵּי מָה שְׁבִאֲמַת צָרִיךְ לֵהִיֹּת הַמְדְרָגָה שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

הנחמה הטמונה בחורבן

אחד הדברים המפליאים הוא שתשעה באב נמנה בין אותם ימים בהם לא אומרים תחנון. הסיבה היא שתשעה באב נקרא מועד, כך אנו אומרים

^א להרחבה עיין מהלך האידיאות אורות עמ' קו ועמ' קי; זרעונים ב "חכם עדיף מנביא"
^ב נצח ישראל פרקים ב-ט

במגילת איכה, "קרא עלי מועדי". אמנם המשך הפסוק, הוא "לשבר פחורי", אבל עדיין הוא נקרא מועד.

בשל"ה^ד מדייק בדברי אהרון קודם לחטא העגל. לאחר שעם ישראל מבקש מאהרון ליצור להם את העגל, הוא דוחה אותם ואומר להם, "תג לה' מקר"ט. יום המחר הוא י"ז בתמוז בו אמור משה רבינו לרדת מהר סיני עם לוחות הברית. בי"ז בתמוז היינו אמורים לקבל את לוחות הברית, זהו יום מאוד עליון אבל לא זכינו לקבל כיוון שזאת הייתה מדרגה למעלה ממה שהצלחנו להכיל והכל נשבר. ואכן בעתיד התעניות יהפכו למועדים, כנבואת זכריה^{טז}. כך גם תשעה באב אמור להיות מועד, אבל עוד לא הצלחנו להכיל אותו. החורבן מבטא כישלון נוראי מצדנו. אולם דווקא בתוך הכישלון, בעומק מצד סדרי ההנהגה האלוקית, מסתתרת המדרגה הבאה. המדרגה שכבר עוסקת בבניית הבית השלישי, באור הגדול והעתידי של מה שראוי להיות, ובמדרגה שראויה לצמוח כאן.

בעומק החורבן מסתתרת הנחמה. ישנו משל המובא ביחס לזמן המשיח: אדם מחזיק ביצה לבנה, חלקה ויפה. ולפתע היא מתחילה להישבר, להיסדק ולהשמיע רעשים מוזרים. כל המציאות המוכרת הולכת ומתפרקת, אבל אין זה אלא בגלל שהאפרוח התפתח מספיק כדי לצאת מהביצה והוא מתחיל לשבור את הקליפה. ישנם תהליכים שנראים לנו שבר גדול, אבל הם מולידים ומגלים מציאות יותר מקדמת, גדולה ועתידיה. זה מה שהולך ונולד כאן.

^ג איכה א, טו

^ד של"ה מסכת תענית

^{טו} שמות לב, ה

^{טז} זכריה ח, יט

באש אתה עתיד לבנותה

הערבי נחל" מביא בשם האלשיך דבר מאוד מיוחד. הפסוק בישעיה"א אומר "עַל חוֹמֹתֶיךָ יְרוּשָׁלַם הִפְקַדְתִּי שְׁמֵרִים כֹּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תִּמְיֵד לֹא יִחָשׂוּ". מי הם אותם שומרים המוזכרים כאן?

והביאור הוא כי בניין בית העתיד במהרה כימינו יבוא מהשמים בניין של אש וזה נעשה מרוחניות התורה ומעשים טובים שעושים ישראל מעת שנחרכ בית המקדש, וכמו בנין גשמי שנעשה מאסיפת אבנים שמשימין אבן אל אבן עד שנגמר ויש מקומות שדי באבנים קטנים כגון באמצע הכותל, ויש מקומות שצריך אבנים גדולות כמו בפניות הבית ויסודותיו, כך הוא בנין הרוחני חומת אש, כי המצוות מאנשים פחותי הערך אשר אינם כל כך חשובים הם כענין אבנים הקטנים, והמצוות מאנשים צדיקים הרמים הם כענין אבנים גדולות, ומכולם נגמר הבנין, וכל ישראל יש להם חלק בו, ומי שאין לו חלק בו לא יראנו.

בשביל לשמור על ירושלים לא די בצבא, שומרים ורובים, אלא נדרשת קומה רוחנית של עם ישראל. על בניין בית המקדש ישנה מחלוקת ידועה כבר מתקופת הראשונים: האם בית המקדש ירד מהשמים או שיבנה על ידינו? בא האלשיך ועושה שלום בין הדעות ואומר ששתיהן נכונות. מה הכוונה של בניין של אש שיבוא מהשמים? ודאי שלא מדובר בבניין-מדורה. הנושא העיקרי של המורה נבוכים בתחילתו הוא להשתחרר מהגשמה. ישנם שני סוגי חשיבה שונים, גשמית ורוחנית. "אֲשֶׁ תִּמְיֵד תּוֹקֵד עַל הַמְּזַבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה"^ט, אש מבטאת מציאות רוחנית, האש היא בגשמה שלנו. כך גם השמים, מתארים את העולם העליון.

האש הזאת של הגשמה תיווצר מרוחניות התורה וממעשים טובים. האם על ידי המעשה שלנו או מלמעלה? שתי התשובות נכונות. הוא ירד מהשמים -

^ט ערבי נחל דברים נצבים דרוש ח'

^ט ישעיה סב, ו

^ט ויקרא ו, ו; עיין אורות ארץ ישראל ח

על ידי המעשים שלנו. זאת האש של הנשמה. אנחנו בונים עולם רוחני שלם באמצעות המעשים הטובים, התורה והתפילה, וההשפעה היא כל כך גדולה, לא ארצית ועולמית, אלא היא מחוללת ממש אש מהשמים. האש השמימית, כתוצאה מהמעשים שלנו, זה חיבור שמים וארץ. אין סתירה אם זה מעשה אלוקי או אנושי, זה עולה יחד, המעשה שלנו מקבל ברכה משפע אלוקי. (מעניינת ההשוואה השלמה בין דברי הגמרא לזוהר, בגמרא תענית כתוב, אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה, בזוהר נאמר, עד שיכנסו ישראל בירושלים של מטה?).

כפי שבניין גשמי הולך ונבנה מאבנים גדולות וקטנות, כך הבניין הרוחני. אברהם אבינו ושאר גדולי האומה בונים את האבנים הגדולות ואנו את הקטנות. אבל רק מכולם יחד הבניין יכול להבנות. אם אדם מתעכב בעשיית מעשים טובים, הוא לא פחות ממעכב את בניין בית המקדש. בית המקדש כל הזמן בדרך להבנות - והוא נבנה דרכנו.

בונה ירושלים השם

בכל יום אנו אומרים בפסוקי דזמרה, בונה ירושלים ה' - נדחי ישראל יכנס. מדוע נכתב בונה ירושלים בלשון הווה ולא יבנה, בלשון עתיד, כפי המתבקש? ה'שיח יצחק' בסידור הגר"א, רבי יצחק מלצן מחבר האבן שלמה, עונה לשאלה זו בתשובה יסודית:

אמר בונה ירושלים ה', רוצה לומר תמיד הוא עוסק בבנינה וכל הגלגולים שמתגלגלים עלינו וכל הצרות שמוצאות אותנו, הכל הוא לתכלית זה וכמ"ש (ירמיה כט) כִּי אֲנֹכִי יִדְעֵתִי אֶת הַמַּחְשָׁבֹת אֲשֶׁר אֲנֹכִי חָשַׁב עֲלֵיכֶם נְאֻם ה' מִחֲשָׁבוֹת שְׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה לָתֵת לָכֶם אַחֲרֵית וְתִקְוָה.

כל הזמן ה' בונה את ירושלים; יש עסק אחד, שכל הזמן הקב"ה עוסק בעניינינו, והוא בניין ירושלים. אין דבר אחד שהשם פועל בעולם שהוא לא מתוך מחשבה אלוקית מיוחדת שבאה ליצור תיקון ולהביא אל הייעוד. כפי

² מובא בציון וירושלים; דבר ה' בפי נביאיו וחז"ל, לוקט וסודר על ידי הרצי"ה קוק

שהרב כותב^{כא}: "אין לך כל רושם עובר על האדם שאינו נועד לתעודה. וחייב אדם להיות שמח בכל העובר עליו ולדעת שהכל הם תוצאות מהמחשבות הטובות שה' חושב על יצוריו". אין דבר שקורה בעולם ללא מגמה. מה שבסופו של דבר מתגלגל, כמובן אחר יציאה ידי חובת ההשתדלות והיראת שמים, הוא תוצאות מהמחשבות הטובות של הקב"ה על יצוריו. והמחשבות הטובות האלה מכוונות לבניין ירושלים. "הַמְחַשְׁבֵת אֲשֶׁר אֲנִי חֹשֵׁב עֲלֵיכֶם - לְתֵת לְכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה". הקב"ה חושב מחשבות איך לקדם אותנו אל התכלית. מן הפסוק נלמד גם שבניין ירושלים ואחרית ותקווה היינו הגאולה השלמה, הם אותו עניין.

דוד המלך אמר "בונה ירושלים השם" עוד קודם לחורבן ועוד קודם לבניין בית המקדש הראשון, כיוון שדוד יודע שגם בשעה שבנו שלמה יבנה את בית המקדש, אין זה הבניין השלם אליו יש עוד תהליך ודרך לעבור, והקב"ה ממשיך לבנות את ירושלים עד אין קץ. (חשוב להבין שתהליך אינו דבר אותו ניתן לעבור מחוץ לו והוא אינו דף משימות אותו צריך למלא, לבנות חיים שלמים של קודש ושל עם ישראל מזקיק זמן ארוך).

מה פֵעַל אֵל

אומר הירושלמי^{כב}:

ומה טעמא פְּעַת יְאָמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פֵּעַל אֵל... אמר רבי ירמיה בן אלעזר עתידה בת קול להיות מפוצצת באהלי צדיקים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו.

הלימוד מן הפסוק דורש ביאור. רבי ירמיה אומר "כל מי שפעל עם אל יבוא", דהיינו, הנושא הוא מי שפעל. אולם בפסוק נאמר, "מַה פֵּעַל - אֵל". אני פועל וזה רק מצטרף למה שהקב"ה עושה או להיפך. אלא כל מה שהאדם זוכה להצטרף למעשה השם, הקב"ה מתגלה - דרכו. מה פעל אל.

^{כא} פנקס יג עמ' קפג

^{כב} שבת ו, ה"ט

אשריך שאתה זוכה להצטרף לדבר הזה. המקום המרכזי בו בונים הוא בשיבות, בלימוד התורה, בעשיית מעשים טובים, ובלימוד האמונה; להבין מה זה הקץ המגולה, לאיפה הכל הולך, ולהיות שותף להקב"ה במעשה בראשית ובהבאה הגאולה. מתוך השותפות, מתוך הפעל עם אל, עם ישראל הולך ונגאל.

הגמרא המביאה את הלכות החורבן מסיימת: "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה שמחתה". מדוע נאמר "זוכה ורואה" בלשון הווה ולא "יזכה ויראה" בלשון עתיד כמתבקש לכאורה? כך מקשה ר' חיים מוולוז'ין, ומתרץ בצורה המחייבת להעלות קומה והבנה בעניין האבלות ובעניין בניין ירושלים. "המתאבל על ירושלים" הכוונה היא מי שמבין את ערכה, דהיינו מי שחיי ההווה אצלו הם עגוים, בטלים ויונקים מהמצב העליון של ירושלים ולכן הוא מתאבל. אדם כזה כבר עכשיו זוכה ורואה כישועתה, כבר עכשיו האור העליון של ירושלים מאיר עליו את אורו. ככל שירכו המתאבלים על ירושלים באמת, כן יגדל בניינה בלכבות רבים עד שנזכה בבניינה גם בפועל ממש. ינחם ה' את אבלי ציון וירושלים ואת העיר החרבה הבזויה והשוממה יבנה באש ככתוב "וְאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נֶאֱמָר ה' חֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ"²².

